

DINIY VA DUNYOVIY MADANIYAT DIALEKTIKASINING SHAXS, JAMIYAT VA DAVLATNING MILLIY XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHDAGI O'RNI

Abdullayev Azimjon Ashurvoy o'g'li

University of Business and Science

oliy ta'lim tashkiloti Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasining shaxs, jamiyat hamda davlat milliy xavfsizligini ta'minlashdagi nazariy-metodologik, ijtimoiy-falsafiy va ma'naviy-mafkuraviy ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda diniy qadriyatlarning axloqiy-me'yoriy salohiyati, dunyoviy madaniyatning huquqiy-ratsional tartibga solish imkoniyatlari hamda ularning uyg'unligi jamiyat barqarorligi, fuqarolik birdamligi, ma'naviy immunitet, millatlararo totuvlik va konfessiyalararo bag'rikenglikni mustahkamlovchi omil sifatida asoslanadi. Maqolada diniy va dunyoviylik qarama-qarshi qutblar sifatida emas, balki milliy xavfsizlik tizimining komplementar madaniy resurslari sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: diniy madaniyat, dunyoviy madaniyat, dialektika, milliy xavfsizlik, shaxs xavfsizligi, jamiyat barqarorligi, davlat xavfsizligi, ma'naviy immunitet, bag'rikenglik, fuqarolik madaniyati.

РОЛЬ ДИАЛЕКТИКИ РЕЛИГИОЗНОЙ И СВЕТСКОЙ КУЛЬТУРЫ В ОБЕСПЕЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ЛИЧНОСТИ, ОБЩЕСТВА И ГОСУДАРСТВА

Абдуллаев Азимжон Ашурвой оглы

University of Business and Science

преподаватель кафедры социальных наук высшего образовательного учреждения (PhD)

Аннотация: В статье анализируется теоретико-методологическое, социально-философское и духовно-идеологическое значение диалектики религиозной и светской культуры в обеспечении национальной безопасности личности, общества и государства. Обосновывается, что нравственно-нормативный потенциал религиозных ценностей, правовая рациональность светской культуры и их гармоничное взаимодействие выступают важными факторами общественной стабильности, гражданской солидарности, духовного иммунитета, межнационального согласия и межконфессиональной толерантности. Религиозность и светскость рассматриваются не как взаимоисключающие полюса, а как взаимодополняющие культурные ресурсы национальной безопасности.

Ключевые слова: религиозная культура, светская культура, диалектика, национальная безопасность, безопасность личности, общественная стабильность, безопасность государства, духовный иммунитет, толерантность, гражданская культура.

THE ROLE OF THE DIALECTIC OF RELIGIOUS AND SECULAR CULTURE IN ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF THE INDIVIDUAL, SOCIETY AND THE STATE

Abdullayev Azimjon Ashurvoy o'g'li

University of Business and Science

*Lecturer at the Department of Social Sciences of a Higher Education Institution
(PhD)*

Abstract: *This article examines the theoretical, methodological, socio-philosophical and spiritual-ideological significance of the dialectic between religious and secular culture in ensuring the national security of the individual, society and the state. It argues that the moral and normative potential of religious values, the legal-rational capacities of secular culture and their harmonious interaction serve as important factors of social stability, civic solidarity, spiritual immunity, interethnic harmony and interconfessional tolerance. The article interprets religiosity and secularity not as mutually exclusive poles, but as complementary cultural resources within the national security system.*

Keywords: *religious culture, secular culture, dialectics, national security, individual security, social stability, state security, spiritual immunity, tolerance, civic culture.*

KIRISH

Zamonaviy globallashuv, raqamli kommunikatsiyalar, axborot oqimlarining jadallashuvi va geosiyosiy raqobat kuchaygan sharoitda milliy xavfsizlik faqat harbiy-siyosiy yoki iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan belgilanmaydi. U tobora ko'proq shaxsning ma'naviy barqarorligi, jamiyatning qadriyatlar bo'yicha konsolidatsiyasi, davlatning konstitutsiyaviy tartibni, vijdon erkinligini, huquqiy tenglikni va madaniy xilma-xillikni muvozanatli ta'minlay olish qobiliyati bilan belgilanmoqda. Shu ma'noda diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasi milliy xavfsizlik nazariyasida yordamchi yoki ikkilamchi masala emas, balki shaxsiy ong, ijtimoiy munosabatlar va davlat siyosatini birlashtiruvchi chuqur ijtimoiy-falsafiy muammo sifatida namoyon bo'ladi[1]. Diniy madaniyat insonning vijdoniy mas'uliyati, axloqiy o'zini tuta bilishi, ezgulik va adolat haqidagi tasavvurlarini boyitsa, dunyoviy madaniyat huquqiy ong, ilmiy tafakkur, fuqarolik mas'uliyati, institutsional tartib va ijtimoiy tenglikni mustahkamlaydi. Ularning o'zaro uyg'unligi esa milliy xavfsizlikning ma'naviy, axloqiy, mafkuraviy va huquqiy qatlamlarini barqarorlashtiradi.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, bugungi dunyoda din omili bir tomondan shaxs kamoloti, oila mustahkamligi, ma'naviy tarbiya va ijtimoiy hamjihatlikning muhim manbai bo'lsa, ikkinchi tomondan diniy savodsizlik, ekstremistik talqinlar, manipulyativ targ'ibot va siyosiy instrumentalizatsiya vositasida xavfli ijtimoiy keskinlikka sabab bo'lishi mumkin[2]. Xuddi shuningdek, dunyoviylik ham faqat dinni inkor etish yoki ijtimoiy hayotdan chetlashtirish tamoyili sifatida emas, balki barcha fuqarolarning e'tiqodidan qat'i nazar teng huquqliligini, davlat institutlarining neytralligini, ilmiy-ratsional qarorlar qabul qilinishini va qonun ustuvorligini ta'minlovchi madaniy-siyosiy mexanizm sifatida anglanishi lozim. Diniy va dunyoviy madaniyat o'rtasidagi nisbat noto'g'ri talqin etilganda jamiyatda qadriyatlar parokandaligi, avlodlararo ziddiyat, mafkuraviy bo'shliq, ishonchsizlik va begonalashuv kuchayadi. To'g'ri yo'lga qo'yilganda esa ushbu nisbat milliy birlik, bag'rikenglik, ijtimoiy adolat va xavfsiz taraqqiyotning mustahkam poydevoriga aylanadi[3].

O'zbekiston tajribasi ushbu muammoning amaliy ahamiyatini yanada yaqqol ko'rsatadi. Mamlakatda tarixan islomiy ma'rifat, tasavvufiy axloq, mahalla madaniyati, oila institutining qadriyatlari, ilm-fan va ma'rifatga intilish bir-biridan ajralmagan holda shakllangan. Buxoriy, Termiziy, Moturidiy, Marg'inoniy, Beruniy, Ibn Sino va Ulug'bek merosi shuni ko'rsatadiki, diniy e'tiqod va ilmiy tafakkur o'rtasidagi muvozanat milliy madaniyatning tarixiy genetik kodlaridan biridir. Shu bilan birga zamonaviy konstitutsiyaviy davlat sharoitida milliy xavfsizlik faqat tarixiy merosga tayanish bilan cheklanmaydi; u diniy-ma'rifiy siyosat, huquqiy tarbiya, ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari, fuqarolik jamiyati institutlari va raqamli madaniyatning uzviy hamkorligini talab etadi. Demak, diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasini ilmiy o'rganish nafaqat falsafiy-nazariy, balki amaliy-profilaktik ahamiyatga ham ega[4].

Mazkur maqolada diniy madaniyat deganda faqat marosimlar majmui emas, balki e'tiqod, axloq, ma'naviy mas'uliyat, rahm-shafqat, halollik, bag'rikenglik va ijtimoiy hamkorlikni shakllantiruvchi qadriyatlar tizimi tushuniladi. Dunyoviy madaniyat esa faqat sekulyar davlatning tashkiliy prinsipi sifatida emas, balki ilmiy tafakkur, huquqiy ong, fuqarolik burchi, tanqidiy fikrlash, konstitutsiyaviy tartib,

inson huquqlari va ijtimoiy tenglikni ta'minlovchi madaniy maydon sifatida talqin qilinadi. Dialektika tushunchasi esa bu ikki sohaning mexanik qo'shilishi emas, balki ularning farqi, o'zaro chegarasi, funksional bog'liqligi, ziddiyatlarni konstruktiv hal qilish mexanizmi va ijtimoiy barqarorlikka xizmat qiluvchi sintezini anglatadi[5]. Aynan shu yondashuv shaxsning ma'naviy immuniteti, jamiyatning ijtimoiy birdamligi va davlatning milliy xavfsizlik siyosatini bir butun tizimda ko'rish imkonini beradi.

Shaxs darajasida diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasi insonning ichki axloqiy nazorati bilan tashqi huquqiy mas'uliyatini uyg'unlashtiradi. Faqat diniy hissiyotga tayanish ayrim holatlarda tanqidiy fikrlashning zaiflashuviga olib kelishi, faqat sovuq ratsional dunyoviylikka suyanish esa ma'naviy bo'shliq va qadriyatsizlik xavfini tug'dirishi mumkin. Shu sababli shaxs xavfsizligi e'tiqod erkinligi, bilimga asoslangan diniy ma'rifat, huquqiy ong, axborot savodxonligi va ma'naviy tanlov mas'uliyatining birlikda rivojlanishiga bog'liqdir. Jamiyat darajasida esa ushbu dialektika turli e'tiqod, millat, avlod va ijtimoiy guruhlar o'rtasida ishonchli muloqot maydonini yaratadi[6]. Davlat darajasida u sekulyar konstitutsiyaviy tartibni saqlagan holda diniy ehtiyojlarni qonuniy, ma'rifiy va bag'rikenglik ruhida tartibga solish imkonini beradi.

Tadqiqotning maqsadi diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasining shaxs, jamiyat va davlat milliy xavfsizligini ta'minlashdagi ijtimoiy-falsafiy o'rnini ochib berishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun diniy va dunyoviy madaniyat tushunchalarining konseptual mazmuni aniqlanadi, ularning milliy xavfsizlik tizimidagi funksional vazifalari tahlil qilinadi, O'zbekiston ijtimoiy-madaniy tajribasiga mos keluvchi uyg'unlik modeli asoslanadi hamda mazkur modelning ma'naviy-mafkuraviy tahdidlarga qarshi profilaktik imkoniyatlari ko'rsatiladi. Maqolaning ilmiy yangiligi diniy va dunyoviylikni biri ikkinchisini inkor qiluvchi konseptlar sifatida emas, balki milliy xavfsizlikning uch darajali — shaxsiy, ijtimoiy va davlat institutsional qatlamlarini bog'lovchi madaniy-regulyativ mexanizm sifatida talqin qilishidadir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mavzu yuzasidan mavjud ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish diniy va dunyoviy madaniyat muammosi O'zbekiston ijtimoiy-falsafiy tafakkurida ko'proq ma'naviyat, milliy g'oya, bag'rikenglik, fuqarolik tarbiyasi, diniy ma'rifat va yoshlar dunyoqarashi bilan bog'liq holda o'rganilganini ko'rsatadi. Jumladan, A.A. Abdullayevning O'zbekiston yoshlari faoliyatida diniy va dunyoviy madaniyat uyg'unligini ta'minlashga bag'ishlangan tadqiqotlari mazkur yo'nalishda bevosita mavzuga yaqin ilmiy asoslardan biridir. Uning ishlari yoshlar ongida diniy va dunyoviy qadriyatlarning uzviyligi shaxs kamoloti, ma'naviy barqarorlik, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faollikni shakllantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi. Abdullayev yondashuvida diniy madaniyat ijtimoiy hayotdan ajralgan xususiy e'tiqod holati emas, balki yosh avlodning axloqiy o'zini anglash, milliy o'zlik, tarixiy xotira va ijtimoiy mas'uliyat bilan bog'liq ma'naviy resursi sifatida talqin etiladi. Bu yondashuv mazkur maqola mavzusi uchun muhim, chunki milliy xavfsizlikning eng nozik bo'g'ini aynan yoshlar ongida shakllanadigan qadriyatlar ierarxiyasi, axborotga munosabat va ma'naviy immunitet bilan belgilanadi[7].

Ikkinchi muhim ilmiy yo'nalish B.O. To'rayevning ijtimoiy falsafa, milliy g'oya, ma'naviyat va jamiyat barqarorligi haqidagi qarashlari bilan bog'liqdir. To'rayev ilmiy-publitsistik va falsafiy tahlillarida jamiyat ma'naviy hayotida diniy e'tiqodning yuzakiligi, diniy bilimlarning sayozligi, mafkuraviy bo'shliq va tashqi g'oyaviy ta'sirlar milliy barqarorlik uchun xavf tug'dirishi mumkinligini ta'kidlaydi. Uning fikrlarida diniy va dunyoviy ma'rifatni bir-biriga qarama-qarshi qo'yish emas, balki aholini ilmiy asoslangan ma'naviy bilimlar bilan qurollantirish, milliy qadriyatlarni umuminsoniy mezonlar bilan uyg'unlashtirish va ijtimoiy ongda sog'lom tanqidiy tafakkurni rivojlantirish ustuvor o'rin tutadi. Shu jihatdan To'rayev qarashlari diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasini milliy xavfsizlikning mafkuraviy-profilaktik mexanizmi sifatida talqin qilishga imkon beradi. Abdullayev va To'rayev yondashuvlarini umumlashtirganda, diniy-dunyoviy uyg'unlikning mohiyati faqat nazariy murosada emas, balki shaxsning axloqiy yetukligi, jamiyatning muloqot madaniyati va davlatning huquqiy-ma'rifiy siyosatini birlashtiruvchi kompleks ijtimoiy mexanizmida namoyon bo'lishi aniqlanadi[8].

Xorijiy adabiyotlarda esa bu muammo ko'pincha sekulyar davlat, jamoat maydoni, postsekulyar jamiyat va dinning siyosiy hayotdagi o'рни doirasida muhokama qilinadi. Jürgen Habermas diniy va sekulyar ong o'rtasidagi muloqotni zamonaviy demokratik jamiyatning muhim sharti sifatida ko'rib, diniy asosdagi axloqiy intuitiv mazmunlar jamoat maydoniga tarjima qilinishi, ya'ni hamma fuqarolar tushuna oladigan huquqiy-ratsional tilga o'tkazilishi zarurligini ta'kidlaydi. Charles Taylor esa sekulyarlikni dinning yo'qolishi emas, balki e'tiqod va e'tiqodsizlik variantlari bir maydonda mavjud bo'ladigan murakkab madaniy sharoit sifatida tushuntiradi. Ushbu yondashuvlar O'zbekiston sharoitida diniy va dunyoviy madaniyat o'rtasidagi muvozanatni majburiy assimilyatsiya yoki qadriyatlar raqobati emas, balki qonuniylik, bag'rikenglik va ma'naviy mas'uliyatga tayangan ijtimoiy kelishuv sifatida anglashga yordam beradi.

METODOLOGIK QISM

Ushbu maqolada diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasining milliy xavfsizlik tizimidagi o'rnini ochish uchun ijtimoiy-falsafiy tahlil, dialektik yondashuv, tizimli-strukturaviy tahlil, qiyosiy-konseptual tahlil, aksiologik tahlil, institutsional yondashuv, hermenevtik talqin va sotsiokultural modellashtirish metodlari uzviy birlikda qo'llanildi. Ijtimoiy-falsafiy tahlil diniy va dunyoviy madaniyatning shaxs ongida, jamiyat munosabatlarida va davlat siyosatida qanday ma'no kasb etishini aniqlashga xizmat qildi; dialektik yondashuv esa ularning farqi, ziddiyati, o'zaro chegarasi va sintezini bir tomonlama emas, balki rivojlanish jarayoni sifatida ko'rishga imkon berdi. Tizimli-strukturaviy tahlil yordamida milliy xavfsizlik shaxsiy xavfsizlik, ijtimoiy barqarorlik va davlat institutsional xavfsizligidan iborat ko'p qatlamli tizim sifatida tasniflandi. Qiyosiy-konseptual metod diniy madaniyat, dunyoviy madaniyat, sekulyarlik, bag'rikenglik, fuqarolik madaniyati va ma'naviy immunitet tushunchalarining umumiy va farqli jihatlarini aniqlashda qo'llanildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasi milliy xavfsizlikning uch darajasida — shaxs, jamiyat va davlat miqyosida — bir-birini to'ldiruvchi, lekin o'z funksional chegaralariga ega bo'lgan

mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Shaxs darajasida diniy madaniyat insonning vijdoniy mas'uliyati, axloqiy o'zini nazorat qilish, yaxshilik va yomonlik mezonlarini anglash, sabr, shukr, halollik, mehr-oqibat va bag'rikenglik kabi fazilatlarni mustahkamlaydi. Dunyoviy madaniyat esa shaxsda huquqiy savodxonlik, ilmiy dunyoqarash, tanqidiy tafakkur, fuqarolik burchi, ijtimoiy faollik va axborotlarni saralash ko'nikmasini rivojlantiradi. Ushbu ikki qatlamning uyg'unligi shaxsni manipulyativ diniy targ'ibot, ekstremistik chaqiriqlar, qadriyatlar relativizmi, ma'naviy loqaydlik va ijtimoiy befarqlikdan himoya qiluvchi ma'naviy-intellektual immunitetni shakllantiradi.

MUHOKAMA

Maqola mavzusi bo'yicha xorijiy ilmiy diskursda Jürgen Habermas va Charles Taylor qarashlari o'rtasidagi polemik munosabat alohida ahamiyatga ega. Habermas postsekulyar jamiyat sharoitida diniy va sekulyar fuqarolar bir-birini inkor etmasdan, jamoat maydonida o'zaro tarjima va tushunish tamoyili asosida muloqot qilishi zarurligini ilgari suradi. Uningcha, demokratik-huquqiy davlatda siyosiy qarorlar barcha fuqarolar uchun tushunarli, umumiy huquqiy-ratsional asoslarda ifodalanishi kerak. Diniy dunyoqarash jamiyatning axloqiy energiyasini boyitishi mumkin, biroq u davlat siyosatiga bevosita diniy hukm sifatida emas, balki umumfuqarolik tili orqali kirishi lozim. Bu nuqtai nazar milliy xavfsizlik uchun muhim, chunki u diniy qadriyatlarning ijtimoiy salohiyatini tan olgan holda, davlatning sekulyar neytralligini saqlaydi va e'tiqodlararo tenglikka putur yetkazmaydi[9].

Charles Taylor esa sekulyarlikni faqat davlat va dinning ajratilishi yoki diniy amaliyotning kamayishi sifatida tushuntirish yetarli emasligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, zamonaviy sekulyar sharoitda inson e'tiqodni ham, e'tiqodsizlikni ham tanlov sifatida anglaydi; demak, sekulyarlik ko'p variantli madaniy maydonni anglatadi. Taylor uchun muammo dinni jamoat maydonidan chiqarib yuborishda emas, balki turli e'tiqodiy va dunyoviy identifikatsiyalar o'rtasida adolatli tan olinishi mumkin bo'lgan madaniy tartibni yaratishdadir. Habermas ko'proq kommunikativ ratsionallik va umumiy siyosiy tilni ta'kidlasa, Taylor madaniy tan olinishi, identitet va tarixiy xotiraning ijtimoiy ahamiyatiga urg'u beradi. Ularning

bahsi mazkur maqola mavzusi uchun shuni ko'rsatadiki, diniy va dunyoviy madaniyat muvozanati faqat huquqiy me'yorlar bilan emas, balki madaniy tan olinishi, tarixiy merosga hurmat va ijtimoiy ishonch orqali ham ta'minlanadi[10].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, diniy va dunyoviy madaniyat dialektikasi shaxs, jamiyat va davlatning milliy xavfsizligini ta'minlashda strategik ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy-falsafiy mexanizmdir. Diniy madaniyat shaxsning axloqiy mas'uliyati, vijdoniy nazorati, mehr-oqibat va halollik fazilatlarini mustahkamlasa, dunyoviy madaniyat huquqiy ong, ilmiy tafakkur, fuqarolik tengligi va institutsional barqarorlikni ta'minlaydi. Ularning uyg'unligi shaxsda ma'naviy immunitetni, jamiyatda ijtimoiy ishonch va bag'rikenglikni, davlatda esa sekulyar konstitutsiyaviy tartib bilan diniy ehtiyojlar o'rtasidagi me'yoriy muvozanatni shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayev A.A. O'zbekiston yoshlari faoliyatida diniy va dunyoviy madaniyat uyg'unligini ta'minlashning ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari // O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари. 2024. №1/2. B. 33–35.
2. Abdullayev A.A. Globallashuv davrida diniy va dunyoviy madaniyat uyg'unligini ta'minlashning ijtimoiy-falsafiy omillari // International Journal of Pedagogics. 2023. Vol. 3, Issue 12. P. 229–233.
3. To'rayev B.O. Ijtimoiy falsafa, sotsiologiya, milliy g'oya va publitsistika. Toshkent: Ma'naviyat, 2015.
4. Nazarov Q. Falsafa asoslari. Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012.
5. Habermas J. Religion in the Public Sphere // European Journal of Philosophy. 2006. Vol. 14, No. 1. P. 1–25.
6. Taylor Ch. A Secular Age. Cambridge: Harvard University Press, 2007.
7. Cornell S.E., Zenn J. Religion and the Secular State in Uzbekistan. Silk Road Paper. Institute for Security and Development Policy, 2018.
8. Schmitz A. Religious Policy in Uzbekistan: Between Liberalisation, State Ideology and Islamisation. SWP Research Paper, 2023.
9. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. Toshkent: O'zbekiston, 2023.
10. Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Toshkent, 2021.